

ЗАОЩАДЖЕННЯ ЯК ФІНАНСОВІ СПРОМОЖНОСТІ РІЗНИХ СУСПІЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ

Проаналізовано сутність та можливі інтерпретації поняття «заощадження», розкрито його економічну місію як активного фінансового ресурсу елементів суспільства, здійснено класифікацію суб'єктів заощаджень залежно від механізмів формування доходу та їх впливу на економічну динаміку.

Проанализированы сущность и возможные интерпретации понятия «сбережения», раскрыто его экономическую миссию как активного финансового ресурса элементов общества, осуществлена классификация субъектов сбережений в зависимости от механизмов формирования дохода и их влияния на экономическую динамику.

The core and the possible interpretations of the concept of "savings" are analyzed in the article. Economic mission of the saving as an active financial resource elements of society are considered. The classification of subjects based on savings income generation mechanisms and their impact on economic dynamics.

Ключові слова: заощадження, суспільні категорії, економічно активне та неактивне населення, економічна динаміка.

Розвиток та функціонування країни, регіону тощо як окремих суб'єктів господарювання значною мірою визначаються наявністю необхідних ресурсів, які можуть бути залучені у відповідні періоди часу згідно з потребами, що з'являються. У зв'язку з цим, розгляд будь-яких питань із забезпечення ресурсною базою економічних процесів та діяльності різних суб'єктів господарювання є досить важливим. Тому заощадження, що є основою формування такого виключно важливого економічного ресурсу, як фінансовий капітал, варто розглядати у розрізі поділу сукупності економічних суб'єктів на класи, які утворюють так звану економічну структуру суспільства. Як відомо, у класичній економічній теорії дослідники значну увагу приділяли заощадженням як частині доходу, що залишається та накопичується. При цьому практична реалізація взаємозв'язків між заощадженнями відповідних класів суспільства та ресурсною базою економічних процесів і діяльності різних суб'єктів господарювання є залежною від змістового розкриття теоретичних аспектів визначення відповідного понятійного апарату. Інакше кажучи, розкриття й визначення різноманітних питань теоретичного характеру складає основу впровадження тих або інших рішень.

Предметом дослідження у даній роботі буде категорія «заощадження» або «заощадження населення» як активний фінансовий ресурс (капітал) економіки. Теоретичний аналіз розкриває проблемні аспекти узагальнення сутнісного розуміння категорії «заощадження населення». При цьому одна із ключових складових проблемності такого розгляду полягає в узагальненні тлумачень поняття «заощадження» різними авторами з урахуванням існуючих реалій. Прикладами таких досліджень можуть бути праці українських вчених С.Аржевітіна [1], А.Олійник та О.Романюк [2], Л.Вароди [3]. Проблеми формування ресурсів за рахунок фінансових коштів та їх впливу на економічний розвиток аналізувалися в працях таких відомих іноземних

вчених, як Е.Гілл, Дж.Хікс, Х.Хокман, Б.Альохін, О.Дімова, О.Шохін та інших. Не менш важливою складовою щодо узагальнення понятійного апарату категорії «заощадження» є також розгляд можливих напрямків трансформації заощаджень в інвестиційний фінансовий ресурс економіки, що, зокрема, підкреслюють Я.Петренко [4], О.Франченко [5], В.Міщенко та В.Жупанин [6]. Можна навести також приклади інших досліджень у цьому напрямку, однак з'ясування сутності та ролі заощаджень як ліквідних накопичень у грошових одиницях і цінних паперах, які можуть швидко і без втрат конвертуватись у гроші, залишається актуальним у сучасній економічній науці.

Метою даного дослідження є вивчення теоретичних підходів до розкриття сутності «заощадження» або «заощадження населення» як ліквідних накопичень та обґрунтування їх ролі як активного фінансового ресурсу, що безпосередньо впливає на соціально-економічні процеси, викликає відповідне зростання чи занепад економіки. Для досягнення вказаної мети необхідно проаналізувати відомі результати дослідження сутності «заощадження», основні етапи реалізації економічного змісту заощаджень та їх функціональної ролі, здійснити класифікацію суб'єктів заощаджень залежно від механізмів формування їхнього доходу та їх впливу на економічну динаміку.

Спочатку розглянемо конкретні приклади тлумачень категорій «заощадження населення» та «заощадження».

У класичній економічній теорії під заощадженнями розуміють частину доходу, яка не витрачається на поточне споживання [7; 8]. Відтак заощадження населення – це частина доходу індивідумів, яка не витрачається, а відкладається на майбутнє [9]. Залежно від доходів населення заощадження бувають різної величини. Саме з цього і виходять різні дослідники, розкриваючи сутність категорії «заощадження населення». Зокрема, прикладом такого розгляду сучасними дослідниками можна вважати результати роботи О.З.Ватаманюка, де також підкреслюється зміст заощаджень як частини доходу, що не витрачається на поточне споживання [10].

Водночас, наприклад, В.В.Жупанин доводить, що категорія «заощадження населення» відображає систему суспільних відносин між індивідами з приводу збереження грошових коштів для їх використання у майбутньому [11]. Отже, можна стверджувати, що В.В.Жупанин при розгляді заощаджень населення дотримується підходу, при якому робиться наголос на споживанні відкладеного доходу для майбутнього його використання. Однак при цьому В.В.Жупанин не уточнює частину доходу індивідуму, яка підлягає збереженню, він лише підкреслює форму збереження такого доходу, а саме збереження доходу у вигляді грошових коштів. Проте форма нагромадження заощаджень може бути досить різною, що зазначають, зокрема, такі дослідники, як Я.Петренко [4], М.Туріянська [12], О.Франченко [5]. Варто констатувати, що наведене визначення категорії «заощадження населення» не відображає цілісного її розуміння.

Фінансовий аспект накопичення заощаджень визначає Ю.Белугін [13], який

доводить, що заощадження – це тимчасово невикористана на поточні потреби частина особистого доходу, яка вкладається громадянами в кредитні установи або залишається на руках у населення і нагромаджується. Однак форма накопичення заощаджень може бути різною, а саме: банківський депозит, цінні папери, готівка, електронні кошти, товари, майно тощо. Інакше кажучи, форми накопичення заощаджень можуть бути: грошовою (готівка), натурально-речовою (товари, майно), у вигляді фінансових активів (банківський депозит, цінні папери).

На відміну від В.Жупанина та Ю.Белугіна, І.Балабанов [14] підкреслює майнову форму заощаджень, констатує, що заощадження населення – це частка майна або багатства населення, яка отримана внаслідок накопичення. Водночас з поданого визначення також випливає, що заощадження можуть розглядатися не лише як частина доходу або відкладене споживання, на чому, зокрема, наголошує В.Карковська [15], але і як форма накопичення.

Заощадження населення як відкладене споживання розглядає і А.Берегуля. Однак при цьому він чітко відзначає, в якій формі можуть формуватися такі заощадження: відкладене споживання, що формується у натуральній, грошовій та фінансовій формах [16].

Поряд із цим О.Куценко та В.Радаєв при розгляді заощаджень визначають, насамперед, їх значущість, підкреслюючи, що заощадження – це інструмент економічного існування або засіб забезпечення соціального комфорту [17]. Звісно, що будь-яке визначення змістовості складових понятійного апарату повинно також включати й оцінку значущості або напрям використання дефініції, яка розглядається.

Так, Д.Чернавський, Н.Старков та А.Щербаков [24] під заощадженням розуміють ліквідні накопичення, тобто накопичення заощаджень у грошових одиницях і цінних паперах, які можуть швидко і без втрат конвертуватися у гроші. Нерухомість, машина не входять до ліквідних заощаджень. Згідно з цим визначенням, суспільство варто поділити на певні групи (кластери), наприклад: непрацюючі пенсіонери, працівники реального сектора, працівники бюджетних організацій, пенсіонери, які працюють у бюджетних організаціях, пенсіонери, які працюють на приватних підприємствах, працівники виробничої сфери, власники приватних підприємств, еліта – власники та директори виробничих підприємств та комерційних банків, високі чиновники тощо.

Підкреслює зміст заощаджень як потенційного джерела інвестицій і М.М.Туріянська [12]. Однак таке підкреслення відбувається в контексті розгляду концептуальних засад формування джерел інвестиційних ресурсів, що робить дане визначення заощаджень більш значущим, аніж це доводять у своєму дослідженні О.Куценко та В.Радаєв.

Водночас із цим, Ю.В.Мелехін і М.Д.Алексєєнко, при узагальненні заощаджень населення визначають таку їх характеристику, як формування частини доходу, яка залишається, уточнюючи при цьому сам механізм її формування. Так, зокрема, Ю.В.Мелехін доводить, що заощадження – це

вільні грошові кошти, що залишаються після сплати обов'язкових витрат [18], а М.Д.Алексєенко визначає заощадження як частину доходів, що залишається після сплати податків та неподаткових платежів [19]. Аналогічні тлумачення можна знайти і в західній науковій літературі, де заощадження, наприклад, визначаються або як частина доходу після сплати податків, невикористаного на придбання споживчих товарів [20], або як частина доходу сімейних господарств, яка не використовується ними для придбання товарів і послуг, а також сплати податків [21].

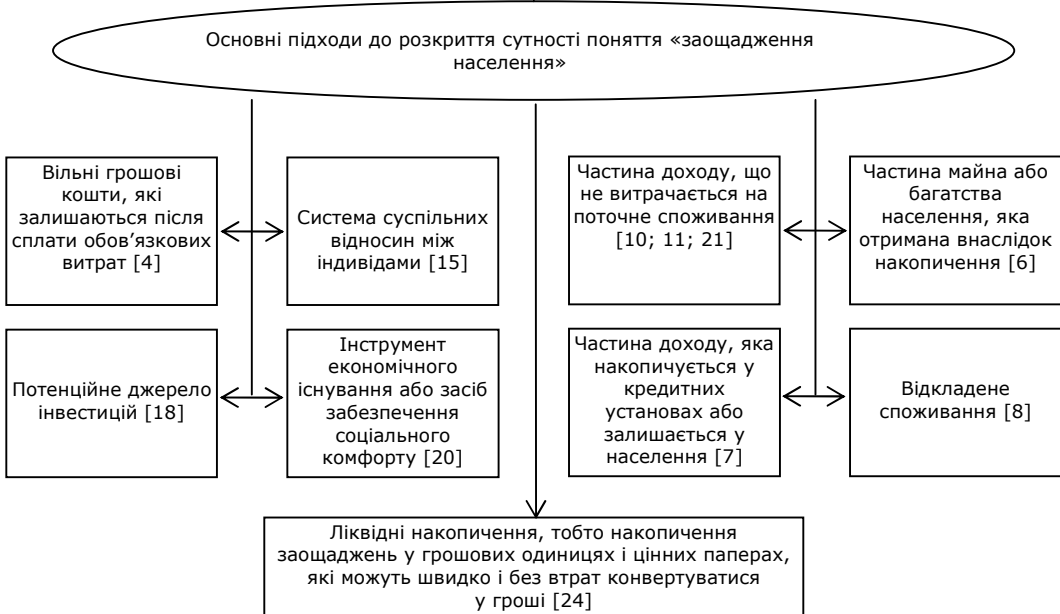

Рис. 1. Основні підходи до розкриття сутності поняття «заощадження населення»

Основні підходи до розкриття змісту сутності поняття «заощадження населення» відображені на рис. 1, де проілюстрована як множинність підходів щодо узагальнення змістової сутності заощаджень населення, так і можливість розкриття такої сутності на підставі окремих класифікаційних ознак можливого поділу різних підходів, які застосовуються для визначення сутності та змісту заощаджень населення. Зокрема, до таких класифікаційних ознак можна віднести: механізм формування частки доходу, який залишається для накопичення; форму нагромадження заощаджень; мотив утворення заощаджень; мету утворення заощаджень тощо.

Також варто звернути увагу на взаємопов'язане узагальнення основних складових сутнісного розуміння заощаджень населення, що відображає основні етапи реалізації їх економічного змісту та функціональної ролі (рис. 2).

Ключовими напрямками щодо формування і використання заощаджень є створення належних умов отримання доходу та відокремлення його частки для формування заощаджень, а також удосконалення механізму збереження та примноження частки доходу.

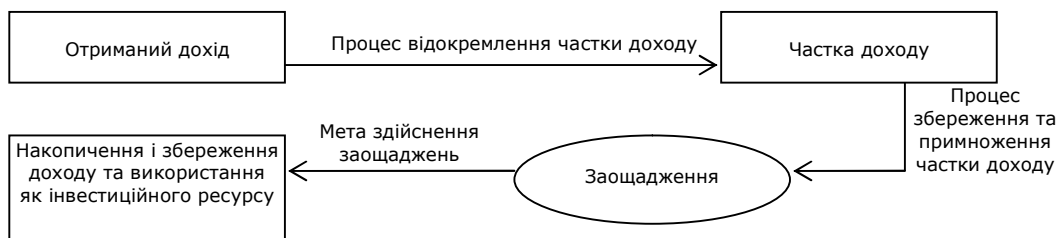

Рис. 2. Основні складові сутнісного розуміння категорії «заощадження населення»

Згідно з логікою основних етапів реалізації економічного змісту та функціональної ролі заощаджень, основою дослідження закономірностей процесів формування їх динаміки є класифікація суб'єктів заощаджень залежно від механізмів формування їх доходу. За даною ознакою все населення можна поділити на суспільні категорії: ті, хто має потенціал формування доходів шляхом використання власної робочої сили, і ті, чий доходи формуються виключно на основі соціальних джерел.

Частина населення, доходи якої формуються шляхом використання власної робочої сили, або, як його прийнято називати, економічно активне населення – це та частина населення, яка пропонує свою працю для виробництва товарів і надання різноманітних послуг [22]. Кількісно ця група населення складається із чисельності зайнятих економічною діяльністю і чисельності безробітних, які на цей момент не мають роботи, але бажають її одержати. Економічно активне населення, в свою чергу, поділяється на тих, хто використовує вищеназваний потенціал, тобто зайнятих, і тих, хто з тих чи інших причин тимчасово його не використовує, тобто безробітних, доходи яких тимчасово формуються на основі соціальних джерел.

Зайняті економічною діяльністю – це особи у віці 15-70 років, які виконують роботи за винагороду за наймом на умовах повного або неповного робочого дня, працюють індивідуально (самостійно) або в окремих громадян-роботодавців, на власному (сімейному) підприємстві, безплатно працюючі члени домашнього господарства, зайняті в особистому підсобному сільському господарстві, а також тимчасово відсутні на роботі. Зайнятими за цією методикою вважаються особи, які пропрацювали протягом тижня не менше 4 годин (в особистому підсобному господарстві – не менше 30 годин) незалежно від того, була це постійна, тимчасова, сезонна, випадкова чи інша робота. Отже, заощадження U можна подати як функцію від доходу, зокрема заробітної плати (W), тобто $U = f(W)$.

Безробітні, за визначенням міжнародної організації праці (МОП), – це особи у віці 15-70 років (як зареєстровані, так і незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно відповідають трьом умовам: не мають роботи (прибуткового заняття), шукають роботу або намагаються організувати власну справу, готові приступити до роботи протягом наступних двох тижнів. До цієї категорії відносяться також особи, що навчаються за направленням служби зайнятості, знайшли роботу і чекають відповіді або готуються до неї

приступити, але на даний момент ще не працюють. Тому заощадження залежить від заробітної плати, яку особи отримували у минулому (W) та трансферних платежів (T_p), тобто $U = f(W, T_p)$.

Економічно неактивне населення за методикою МОП – це особи, які не можуть бути класифіковані як зайняті або безробітні, тобто – це та частина населення, яка не входить до складу ресурсів праці [23]. Від безробітних економічно неактивне населення відрізняється тим, що формування його доходів на основі соціальних джерел має не тимчасовий, а постійний характер. До них належать:

- учні, студенти, курсанти, які навчаються в денних навчальних закладах;
- особи, які одержують пенсію за віком або на пільгових умовах;
- особи, які одержують пенсію у зв'язку з інвалідністю;
- особи, зайняті веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми, хворими родичами;
- особи, які не можуть знайти роботу, припинили її пошук, вичерпавши всі можливості, проте вони можуть і готові працювати;
- інші особи, яким немає необхідності працювати незалежно від джерела доходу.

Отже, заощадження U можна подати як функцію від трансферних платежів (T_p), тобто перерозподілу національного доходу через державний бюджет і виплати у вигляді пенсій, стипендій, субсидій, допомоги населенню: $U = f(T_p)$.

Фінансовою основою формування суспільного добробуту (Y) в поточному році є сума частини поточного доходу, спрямована на споживання, і накопичених протягом кількох років заощаджень:

$$Y = C + \sum U_t (1+r)^t,$$

де C – споживання, U_t – заощадження у t -му році, r – відсоткова ставка.

Завдяки заощадженням раціональні споживачі нагромаджують майно або багатство, що дає змогу вирівнювати споживання протягом життя. Заощаджуючи, особа резервує свій поточний дохід для споживання у майбутньому. Якщо особа отримала у спадщину значний обсяг майна, можливості її споживання розширюються. Більше багатство веде до більшого споживання, що називають ефектом майна, або ефектом багатства. Збільшення багатства переміщує функцію споживання вгору.

Нехай існує економіка, де кількість населення і рівень валового внутрішнього продукту упродовж певного часу незмінні. Кожна особа у такій економіці пройшла б через життєвий цикл заощадження і витрачання набутого. Хоча економіка, як єдине ціле, не заощаджувала. І будь-який

момент заощадження осіб, що працюють, точно «погашалися» б витратами заощаджень пенсіонерів. Але за умови зростання населення молоді ставало би більше, ніж осіб старшого віку, що зумовило б на ринку ситуацію, коли обсяг збережених коштів перевищуватиме витрати. Останнє приведе до утворення чистих заощаджень економіці. Таким чином, величина сукупного споживання частково залежить від поділу населення за віком. Вона також залежить від таких характеристик економіки, як середній вік виходу на пенсію та від наявності чи відсутності в країні програми соціального забезпечення. Такий досить дивний підтекст цієї теорії вказує на плідність її аналітичного підходу.

Окремі економісти стверджують, що такі демографічні фактори допомагають пояснити, чому норми заощаджень домогосподарств у Японії значно вищі, ніж у Сполучених Штатах. Оскільки відсоток осіб похилого віку в Японії швидко зростає, деякі економісти сподіваються, що норма заощаджень у Японії на кінець ХХІ століття почне знижуватися.

Отже, як впливає з попередніх викладень, заощадження мають багатофункціональне призначення. Однак однією з найважливіших функцій заощаджень як ліквідних накопичень є суто економічна функція. Заощадження повинні активно впливати на економіку, виступаючи у ролі відповідного інвестиційного фінансового ресурсу, який у кінцевому результаті створює нову додану вартість, а значить, і відповідні доходи чи прибутки. Розподіл елементів суспільства за заощадженнями формує економічну структуру суспільства, роль якої в економіці не варто недооцінювати. Кластеризація суспільства за заощадженнями дозволяє враховувати також соціальний фактор впливу на економічні процеси у суспільстві, а також виокремити ті суспільні групи, які є найбільш економічно активними і від яких власне і залежить економічний розвиток відповідної країни чи регіону. Там, де економіка інтенсивно зростає, заощадження громадян є активним ресурсом. З іншого боку, активізація цього ресурсу дозволяє оживити економіку, підсилити її потенціал. Для вивчення економічної динаміки під впливом економічної структури суспільства потрібно розробити комплекс моделей у просторах економічних змінних, базовими серед яких є змінні заощаджень, та здійснити їх якісний аналіз.

Отже, заощадження населення – це відображення системи відносин, що виникають з приводу отримання доходу населенням та відокремлення його частки з метою збереження за різними формами накопичення (грошовою, натурально-речовою, фінансових активів) для покриття виникаючих потреб тепер і у майбутньому. Як відомо, кожний окремий клас економічного суспільства може заощаджувати різну частину грошових, натурально-речових або фінансових активів.

Заощадження як ліквідні накопичення населення відіграють важливу роль у забезпеченні економічного зростання країни, регіону тощо. У країнах, економіка яких динамічно розвивається, спостерігається зростання рівня внутрішніх заощаджень або залучення зовнішніх. Збільшення заощаджень, необхідних для фінансування інвестицій, стимулює зростання економіки й підвищення добробуту населення. У зв'язку з цим особливого значення

набуває формування їх фінансових активів, зокрема до фінансових активів можуть відноситися тільки такі форми заощаджень, які мають організований характер і приносять дохід, тобто цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів, а також грошові депозити в банківських і небанківських установах та депозити у банківських металах.

Сукупний ефект заощаджень визначає темпи економічного зростання, обсяги випуску продукції та послуг, рівень науково-технічного прогресу і, врешті-решт, економічну могутність країни та добробут її населення.

Список використаних джерел:

1. Аржевітін С. Сукупні заощадження населення в умовах державного регулювання ресурсного потенціалу банків України / С. Аржевітін // Економіст. – 2010. – № 10. – С. 20-22.
2. Олійник А.В. Економічні чинники стимулювання залучення заощаджень населення у банківську систему в умовах доларизації економіки / А.В. Олійник, О.А. Романюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – Т. 3. – № 3. – С. 169-172.
3. Варода Л. Роль заощаджень населення у формуванні банківського капіталу / Л. Варода // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2005. – № 3. – С. 74-81.
4. Петренко Я. Неорганізовані нагромаджені заощадження в механізмі трансформації заощаджень в інвестиції / Я. Петренко // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 54-59.
5. Франченко О.Л. Використання заощаджень населення в інвестування економіки країни через структури фондового ринку / О.Франченко // Економічний часопис-XXI. – 2010. – №9/10. – С.26-29.
6. Міщенко В. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України / В. Міщенко, В. Жупанин // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 44-58.
7. Основи економічної теорії : підручник / А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін. ; за ред. А.А. Чухна. – К. : Вища школа, 2001. – 606 с.
8. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
9. Sloman J. Economics / J. Sloman. – London : Harvester Wheatsheaf, 1995. – 824 p.
10. Ватаманюк О.З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз / О.З. Ватаманюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 536 с.
11. Жупанин В.В. Заощадження населення як джерело залучення коштів в економіку України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.В. Жупанин. – К. : Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, 2009. – 21 с.
12. Туріяньська М.М. Концептуальні засади формування джерел інвестиційних ресурсів України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д.е.н. : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / М.М. Туріяньська. – Донецьк : Донецький національний університет, 2006. – 33 с.
13. Белугин Ю.М. Сбережения и безналичные расчеты вкладчиков Сберегательного банка СССР / Ю.М. Белугин. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 80 с.
14. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? / И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 384 с.
15. Карковська В.Я. Заощадження як джерело інвестиційних ресурсів у національній економіці / В.Я. Карковська // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 32-39.
16. Берегуля А.Я. Заощадження населення в умовах економічного зростання : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / А.Я. Берегуля. – Одеса : Одеський державний економічний університет, 2007. – 21 с.
17. Луценко А. Сбережения средних слоев населения / А. Луценко, В. Радаев // ЭКО. – 1995. – № 6. – С. 125-141.
18. Мелехин Ю. В. Сберегательное поведение: мотивы и функции : монография / Ю.В. Мелехин. – М. : Акционер, 2003. – 170 с.
19. Алексеенко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія / М.Д. Алексеенко. – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.
20. Макконелл К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : в 2-х т. / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю ; пер. с англ. – Таллинн, 1993. – Т. 2. – 400 с.
21. Доланд Э. Дж. Макроэкономика / Э.Дж. Доланд, Д. Линдсей ; пер. с англ. Б. Лукашевича и др. – СПб. : Литера плюс, 1994. – 406 с.
22. Завіновська Г.Т. Економіка праці: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2001. – 158 с.
23. Падова І.Г., Расулова У.С. Характеристика трудових ресурсів і їх відтворення [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=39213>
24. Чернавський А.С. О проблемах физической экономики / А.С. Чернавський, Н.Н. Старков, А.В. Щербак // УФН, 2002. – № 9. – С. 1047-1067.